جۆری بابەت کردنی لە نێوانی فەلسەفەی (بیکۆن) و فەلسەفەی (هیگل)دا

نووسینی: د. احمد بدر
وەرگێڕانی: فؤاد عبدالرحمن

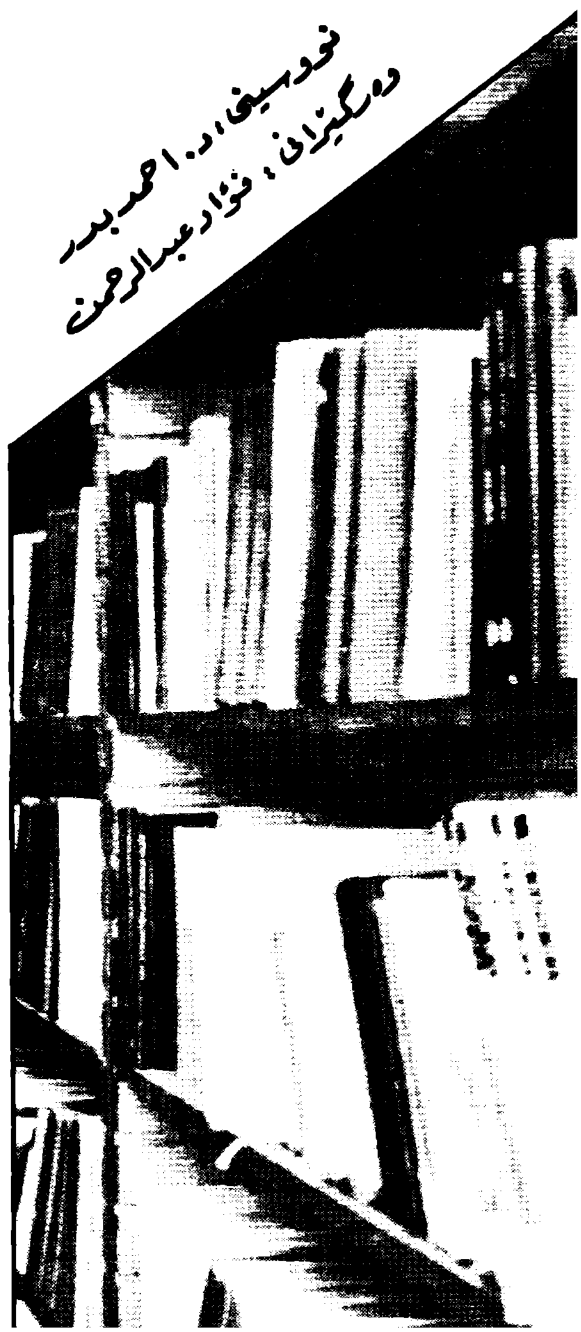

زۆر لە فەیلەسوف‌و مێژووناسەکان لە بارەی بابەتکردنەوە ئەڵێن ، کەوا « بابەتکردنە دەبی » یەکەی مێلفیل دیوی ، ڕاستکردنەوەیەکی « بیکۆنیەکی ئاوەژووە » Inverted Baconion کە لە سەرەتادا بابەتکردنی ولیەم تۆری هاریس بووەو بیکۆن ئاوەژووەی کردۆتەوە .. هەروەها بە هۆی بەکارهانینی بیروڕاکانی بیکۆن لەلایەن دیوی‌یەوە .. ناوبانگی بیکۆن بەوە دەرچوو کە کارێکی گەورەی لە ڕێکخستنی « ببلیوگرافیا »دا نواندوە .. بەڵام هەندێ لە زانایانی‌تر ، ئەوە ڕانەگەیێنن‌و بە بەڵگەی هێزدارەوە ئەڵێن کەوا « بابەتکردنی دیوی » لەلایەن بابەتکردنەکەی « هاریسەوە » کاری تێ‌کراوە .. لەگەڵ ئەوەشدا هاریس خۆی لەلایەن فەلسەفەی « هیگل »ەوە کاری تێ‌کراوە نەك لەلایەن بیروڕاکانی « بیکۆن »ەوە .

بیکۆن جیهانی وەك هەبوونێکی (کۆیەکی) تەواو ناساندووە . هەروەها ئەڵێ : ئەو (دیاردەیەی) کەوا ئەو (کۆ)یە لێی پێکهاتووە ، پێویستە لە ڕێگەی زانستکۆو تاقی‌کردنەوەو هەڵسەنگاندنەوە بیگەیێنێ . بڕوای وابوو کەوا ـ لێکەڕان ـ بنچینەی زانستی نوێیە کە پێویستە لە ڕاستیەکانی تێڕوانین‌و تاقی‌کردنەوەوە دەست‌پێ‌بکات .

هەروەها ئەڵێ کە سەرچاوەی هەموو هەڵەیەك لە بوونی خەڵتەو ناکۆکی لە هۆشی ئادەمیزادا پەیدا بووە .. کاری سەرەکی ـ لێکەڕان « الاستقراء » ـ یش یارمەتی‌دانە لە خاوێن کردنەوەی بیرو هۆش . هەروەها هەندێ هەڵەی گەورە گەورە هەیە کەوا ڕێگا لە پێشکەوتنی هۆشی مرۆڤ ئەگرێ . ئەو جۆرە هەڵانەشی ناوناوە ـ بتەکان ـ Idols .

ئەم هەڵانەش ئەگەڕێتەوە بۆ :

١ ـ ئەو زمانەی کە مرۆڤ لەگەڵ کەسانی دەوروبەری خۆیدا بەکاری ئەهێنێ‌و ناتوانی لە جێگای خۆیا لەمبیرێکی ڕاستی پێ بکات . (پێ لێك بداتەوە)

٢ ـ پەنا بردنی مرۆڤ بۆ جێ‌باوەڕان ، لەو بیرە پووچەوە کە ئەوترێ ـ زانستە سەرەکیەکان لە مێژەوە دۆزراونەتەوە ـ خوێنەوار تەنها ئەوەی لەسەرە کە بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوەی جێ باوەڕە کۆنەکان‌و ئەوەی‌کە نایزانێ لێیانەوە فێربێ .

● ● ●

فرانسیس بیکون وەك فەیلەسووفێك کە گومان لە تەجرید بکات‌و بەراستی نەزانێ .. مەنهەجە - لێکەڕانی - یەکەی پالّی پێوەنا بەرەو بەکار هێنانی بابەت کردن وەك کەرەسەیەك لە ڕێکخستنی جیهان .. ئەویش وەك پێویستی‌یەکی سەرەکی بۆ پێشخستنی زانستی مرۆڤایەتی ..

بیکۆن لە سەر هەمان ڕای لوك Lock ئەڕواو ئەڵێ : کە هەموو بیرێکمان لە دواجارا ئەنجامی هەست‌و هۆشە . پاشان وێنەیەکی سایکۆلۆژیانەی تەواوی بۆ بابەت‌کردنەکەی خۆی داناوەو .. هەموو لایەنەکانی بابەت کردنەکەی خۆی دەرخستووە کە لەسەر بناغەی سێ شتی « هۆشی مرۆڤایەتی » - بیرو ئەندێشەو هۆش بەندبووە - Memory, Imagination and Reason کەوا مێژوو شیعرو فەلسەفەیان لێ‌یەیدا بووەو لەمە بەولاوە هیچی تر نیە .

بەمە ویستوویەتی لە ڕوانگەی ڕێکخستنی بابەتکردنێکەوە ، یەکگرتوویی هەموو زانستەکان بسەلمێنێ .. بەشەکانی زانستیش وەك لق‌و پۆپی درەختێك وان کەوا هەموو یەك ڕەگا کۆئەبنەوە .

لەگەڵ ئەوەی کەوا شێوەی بیکۆن لە بابەت کردندا لە بنەرەتەوە جیاوازی هەیە لەگەڵ ئەوانەی کە بەر لەو پەیدابوون ، دەر ئەکەوێ کەوا بیکۆن گرنگیەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ ئەرستۆ تالیس ئەویش کە لە ووتارەکانی ئەرستۆدا دەرئەکەون وەك « الثالوث الروائی » هەروەها « سێ‌ینەو چوارینە » کانی .

بیکۆن مێژووی شارستانێتی لە مێژووی سروشتی جیاکردەوە ، بەمەڕەگی جیاکردنەوەی زانست لە فەلسەفە داکوتا .. هەروەها باوەڕی بەوەهێناوە کەوا مێژووی شارستانێتی هەموو کاروباریکی مرۆڤایەتیانەی لە خۆیا کۆکردۆتەوەو مێژووی سروشتیش هەموو ڕاستیەکانی سروشتی لە خۆیدا کۆکردۆتەوە .

لێرەدا ئەبێ ئەوە ڕابگەیێنین کەوا بیکۆن کەوتۆتە هەڵەوە کە ڕایگەیاندووە « هۆش » لە ناو جێگای سنووردارا کار ئەکاو بیریش ڕاوەی تایبەتی هەیەو لە بازنەی مێژوودا ئەخولێتەوەو مێژووش تەنها گێڕانەوەی بەسەرهاتە . هۆش‌و ئەندیشەش دوو تەریبی دژبەیەکو دوور لەیەکن .. بەلاّم لەگەڵ ئەوەش‌دا بابەت کردنە کەی بیکۆن هۆیەك بوو بۆ ڕۆشن کردنەوەی سەدەی هەژدەهەم .. هەروەها بوو بەرێگا ئاسان کەرەوەیەك لە بەردەم نووسەران‌و زانکۆیيان لە ڕێکخستنی فەرهەنگەکانیان ، کە پلەیەکی بەرزیان هەبوو لە بلاّوکردنەوەی زانیاری ..

بابەت کردنەکەی بیکۆن - بەهەر سێ بەشە سەرەکیەکانیەوە - وەك نموونەیەکی تایبەتی مایەوەو بەڕێوبەرانی کتێبخانەکان پەیرەویان کردو بەردەوام بوون لەوە تا سەردەمی ئێستاشمان (تەنها برونت (Brunet) نەبێ کە بەرەنگاری ئەم جۆرە دابەشینەی بیکۆن بووەوە) .

گرتنە ئەستۆی ئەم بابەت‌کردنەش بە تایبەتی لە ئینگلتەراو فەرەنساو ئیتالیا دیاربوو .. بەلاّم لە ئەمریکا تۆماس جیفرسون ئەم پڕۆژەیەی لە کتێبخانە تایبەتیەکەی خۆی‌دا بەکار هێنا .. بەلاّم کاتی کتێبخانەکەی بە حکومەتی ئەمریکی فرۆشت پاش جەنگی سالّی ١٨١٢ (بابەت کردنە بیکۆنیەکەی بووبە ڕێبازێك بۆ بابەت‌کردنی کتێبخانەی کۆنگرسی ئەمەریکی بەکار هێنرا تا پاش سالّی ١٩٠٠ . تا ئەو کاتەی مارتل‌و هانزون Martel and Hanson ئەم بابەت‌کردنەی ئێستایان بۆ کتێبخانەی کۆنگرس دانا .

لێرەدا ئەبێ ئەوە بلێین کەوا بیکۆن لە دانانی بابەت‌کردنەکەی مەبەستی ئەوە نەبوو کە بەکار بهێنرێ لە ڕێکخستنی پەرتووکی کتێبخانەکان یان دنانی پێشەکی لە بلیوگرافیاو ئینسکلوبیدیا . بەلاّم بەڕێوەبەری کتێبخانەکان ئەوەی کەوا لە بەردەستیانا بۆ بەکار هێنانی لە ڕێکخستن‌و بابەت‌کردنی کتێبخانەکانیان بابەت کردنەکەی بیکۆن بوو کەوا پێویستی ئەوانی بەجێ هێنا .

کتێبخانەوانەکان دامابوون بۆ شیکردنەوەو ڕوون‌کردنەوەو تێگەیشتنی هەندێ لە لایەنەکانی بابەت کردنی دەبی « دیوی » .. بۆ نموونە .. هۆی چیە کەوا بابەتی « ئایین » یەکسەر ئەکەوێتە پاش بابەتی « فەلسەفە » وە ؟

بۆچی « کۆمەلاّیەتی » بەچەند بەشێکی زۆر لە « مێژوو » دوور ئەکەوێتەوەو لێ‌ی جیا ئەبێتەوە ؟ بۆچی « زمان » لە « ئەدەب » جیا ئەبێتەوە ؟ پاشان بۆچی هەندێ بابەت هەن کەوا لە یەکتری نزیك ئەبنەوەو بەبێ ئەوەی پەیوەندی هەبێت لە نێوانیاندا ؟ ئەم گرفتە لە سەرەتای ئەم سەدەیەدا گرنگیەکی

ئەوتۆی هەبوو بەلای زانایانو کارکەران لە مەجالی بابەت کردندا .. بـەلام وەلامێکـی ئەوتۆی بۆ نەبوو تاوای لێهات کتێبخانەوانەکان وازیان لەم پرسیارەش هێنـا .

بەلام ـ ئیستکشـافە ـ تازەکەی لیدیکــــەر Leidecker مەجالی دوو بارە بۆ لێکۆلینەوەی ئەم پرسیارە کردەوەو هەوڵ درا بۆ وەلام دانەوەی .. لیدیکەر بە جۆرێ ڕوونی کردەوە ، کە گومانی تیـــا نەمێنێ ، کەوا بەشەکانی بابەتە سەرەکیەکانی بابەت کردنی « دیوی » دەبی ، بە جۆرێکی مێژوویانــــە بەستراوە بە بابــەتکردنی « ولیم تۆری هاریس » ەوە کە بۆ کتێبخانەی گشتی قوتابخانە داناوە لــــە سـانت لویس.St. Louis Public School Library پاشان ئەم پرسیارە دروست بوو : بۆچی بابــــەتو بەشـەکان لە بابەت کردنەکەی هاریس بـــەم جۆرە ڕێکخران ؟ ...

هاریس بــــە دانـانی بەومداو بە کارەکـــەی « هیگلی » بوو . لە سالی (١٨٥٨) ەوە تاکو سالی (١٨٧٩) فەلســــەفەی هیگلی خوێندووەو ئــــەم فەلسەفەیەی کردوە بە بنچینەی هەموو جموجۆلێکی خۆیو ئەیوت « کەوا مەنتیقی هیگل » تەوەری هەموو بیر کردنەوەیە کێتی لە سالی (١٨٦٠) ەوە .

هاریس ڕێبازێکی گشتیو کێشوەری بۆ بابەت کردن دانا ، بە جۆرێ کەوا بە کار بێ لە کۆمەڵێکـی بچووك (٢٠٫٠٠٠ بەرگ) وە یاخود گەورە (بگاتـە ١٢٠٫٠٠٠ بەرگ) لە پەرتووكو چاپکراو .. لیدیکەر بە نیشانکردنی جیاوازی نێوان ســــەری بابەتــە سەرەکیەکان هەڵسـا لە هەر بابەتکردنێکی هاریسانەو دیوی‌یانە بەم جۆرە :

دیـوی		هاریس	
....	٠ – ٩٩	زانســت	١
فەلسەفە	١٠٠ – ١٩٩	فەلســەفە	٢ – ٥
ئاین	٢٠٠ – ٢٩٩	ئاین	٦ – ١٦
کۆمەلایەتی	٣٠٠ – ٣٩٩	زانستی کۆمەلایەتیو ڕامیاری‌یەکان	١٧
		نقـە	١٨ – ٢٥
		ڕامیاری	٢٦ – ٢٨
		زانستی کۆمەلایەتی	٢٩ – ٣١
زمـان	٤٠٠ – ٤٩٩	زمـان	٣٢ – ٣٤
زانستی سروشتی	٥٠٠ – ٥٩٩	زانستە سروشتیەکانو	
		هونەرە باشـەکان	٣٥
		بیرکاری	٣٦ – ٤٠
		فیزیك	٤١ – ٤٥
		مێژووی سروشتی	٤٦ – ٥١
		پزیشکی	٥٢ – ٥٨
هونەرە باشـەکان	٦٠٠ – ٦٩٩	هونەرە باشـەکانو بازرگانی	٥٩ – ٦٣
		هونــەر	٦٤ –
هونەرە جوانەکان	٧٠٠ – ٧٩٩	هونەرە جوانەکان	٦٥
وێـژە	٨٠٠ – ٨٩٩	هۆنراوە	٦٦ – ٦٨
		پەخشان	٦٩ – ٧٠
مێژوو	٩٠٠ – ٩٩٩	مێژوو	٧٩
		جوگرافیاو گەشتەکان	٨٠ – ٨٧
		مێژووی شارستانیەتی	٨٨ – ٩٦
		بیبلوگرافیـا	٩٧
		پاشکۆی هەمەچەشنە	٩٨ – ١٠٠

هاریس ڕێبازی بابەت کردنەکەی خۆی لـــە گۆڤاری (الفلسفة التأملية) دیاری کرد .. لەو دیاری کردنەیدا بۆ ئەوە چووە کەوا هـــەچ بابـەت کردنی پەرتووکێك ئەبێ بگەڕێتەوە ـ باسابەکی فەلسەفی ـ بەڵام بە هیچ جۆرێك باسی هیگلی نەکردووە .. بەڵکو تیشکی خستۆتە سەر بابەت کردنەکەی فرانسیس بیکۆن لە بارەی زانستەوە ، لـە بارەی ئەوەی دەری بخات کە بە کەڵك نایەت وەك بنچینـەیەك لە بابەت کردنی پەرتووك .. ئەمەش زۆر پێویست بوو چونکە ڕێبازی کتێبخانەی کونگرس ڕەگی خۆی لە فەلسەفەی بیکۆندا هەیە .

بەڵام جرا زیانۆ لە نامیلکە زانستیەکـــەیدا بۆ وەرگرتنی پلەی دکتۆرا بە دانانی کورتەیەك لـــە بابەتکردنەکەی بیکۆن دەربارەی زانست هەڵساوە ـ بەهەمان چوار چێوەی کە هاریس دایناوبوو ـ نووسەر ڕوونی کردبووەوە کەوا هیچ لێك چوونێك نیە لە نێوان بابەت کردنەکەی هاریس‌و بابەت کردنەکەی بیکۆندا ، هەروەهـا هیچ لێـــك چوونێك نیـــــە لە نێوان بابەتکردنەکەی دیویو بابەت کردنەکەی بیکۆندا .

ئەمەش کورتەیەکە لە بابەت کردنی بیکۆنی :

مێژوو
A مێژووی سرووشتی
a گشتیەکان
b Praetes
c هونەرەکان
B مێژووی شارستانیەتی
a مێژووی شارستەنیەتی ڕاست
b مێژووی کەنسی
c مێژووی ئەدەبی
C پاشکۆی مێژوو

هۆنراوە
A چیرۆکی (داستانی)
B دراما
C مەجازی ، ئیستعاری ، ئەفسانەیی .... هتد .

فەلسەفە
A لاهوت یان فەلسەفەی خواوەندی
B فەلسەفەی سروشتی
a تێڕوانینی
١ـ فیزیك
٢ـ میتافیزیکی
b کردەوەیی
C پاشکۆی ماتماتیك
١ـ ماتماتیکی ڕووت
٢ـ ماتماتیکی تێکەڵاو
a وێنەکێشانی ڕووانی
b مۆســیقا
c فەلەك
d زانستی گەردوونی
e هونەری خانوو
f میکانیکا
D فەلسەفەی مرۆڤ
a فەلسەفەی مرۆڤایەتی
١ـ لەش
a هونەری پزیشکی
b وێنە هەستیەکان
هونەرە (سەربەستەکان)
١ـ وێنەکێشانی زەیتی
٢ـ مۆســیقا
٢ـ گیان‌و لەش
٣ـ گیـــان
a گیانی بیر
١ـ جیهانە شاردراوەکان
a مەنتیق
b ڕەوشت .

هاریس بۆ ئەوە چووە کەوا بابەتکردنی بیکۆن هێشتا کەمە .. بەڵام ئەگەر ئاوەژوو بکرێتەوە ، ئەو سێ بەشەی ئەبێت بە شێوەیەکی ڕاست‌و باشتر . واتە زانست Science پێویستە وەك ئەوە بێتە پێشەوە کە ئەو ڕێبازو مەنهەجە پێشکەش بکات کە پاشـــان مەبادیء لە دوایەوە دێت ئەمجا هونەرو مێژوو .

ئەم سێ بەشی زانستەش بـە پێویستیەوە بەرامبەر هەمان ڕادەی سێ زانستەکە ئەبێتەوە کـە هیگل دایناوە.ئەویش (Begriff Wesen and Sein) و (Begriff) یش ڕادەی هۆشـــە بەجۆری پەیوەندیەك لەبیری مەنتیقیدا هەیەو (Wesen) ئەو مەودایەیە کە تیادا تەعبیر لە (بیرو) (ڕەمزو) (پەیوەنـدی بـە مەبەستەکانەوە) ئەکری

هەروەهـــا Sein رادەی ژیانو مانـــەوەو بەسەرهاتی مرۆڤن . ئەم سێ بەشانەش ، رەنگـــە گرنگ ترین شت بن لە فەلسەفەی هیگلدا .

هاریس ئەوەی بۆ دەرکەوتووە کـــەوا بیکۆن جۆری دابەشکردنێکی بە کار هێناوە کەوا لەســـەر بناغەی شێوەو ناومرۆك دانراوە ، هەروەهـــا دانی بەوەدا ناوە کە ئەمە « راستترین رێگایە » ، پاشان هاریس بە دیراسە کردنی « المنطق » ەکەی هیگل بە قوڵ بوونەوەیەکی زۆر هەڵساوە ... ئەمجـــــا پارێزکردنی هاریس بۆ رێبازی بابەت کردنەکـــەی [لە پەرتووکەکەیدا بە ناوی بابەت کردنی پەرتووك] بەستراوە بە فەلسەفەی هێگلەوە ... بۆ تأیید کردنی ئەم مەبەستەو تاقی کردنەوەی جرازیانو بەوەرگرتنی چەند بەشێك لە پەرتوکەکەی هاریس هەڵســـاوەو گەڕانوویەتی‌یەوە بۆ هیگل و بۆ ئەم مەبەســـتەش ووتوویەتی کە وا هـــەر دووکیان واتـــە ـ هاریسو هیگل ـ لەسەر یەك ئاواز ئەدوان ...

لە بەشی « هونەرە جوانەکان »دا هاریس ئەو بەشە لقانەی خستۆتە ئەستۆ کـــە هیگل دایناون . بەم پێیە هاریس لە دابەشکردنەکانیدا خۆی گونجان لەگەڵ هیگل داو زانیستیش پەرە ئەسێنێو نمانەکات لەســـەر .

فەلســـەفە :

ئاین کە زانستی رەهایەو فەلسەفەش زانستی زانستەکانە هیگل بۆ ئەوە چووە کـــەوا « رەها » پێناسەیەکی میتافیزیکی‌یانەیە بۆ خوا .. هەروەهـــا زانینی هۆشـــمەندی دەربارەی خوا گـــەورەترین گیروگرفتی فەلسـەفەیە ، ئاینیش زانســـتێکی ـ گونجانە ـ بۆ ناسینی خوا .. پاشان « ئاین » لە رێکخستندا لە دوای فەلسەفەوە دێت .

هیگل بڕوای وابوو کەوا دەوڵەت تەنها لە ژێر سایەی خوادایە و کەسی ئادەمیزادیش ـ لە رێگای بەشداری کردنیەوە لەو یاسایانەی کە دەوڵەت دای ئەنێ ـ ئەگاتە بەرزترین پلەی « بەدەســـت هێنانی کەسی‌یانە » .

هاریس بەشی سێ‌هەمی لە زانستی پلـــەی پیرۆزی سێ‌هەمین وەرگرتووە کە ئەویش « دەوڵەتە » .. لە بارەی ئەمەشـــەوە هاریس نووسیویەتی :

زانستە کۆمەڵایەتیەکانو رامیاری‌یەکان :

ئەو زانستانەن کەوا پەیوەندی لە نێوان مرۆڤو هاوەڵەکانی لە کۆمەڵداو لە ناو دەوڵەتدا دروســـت دەکات . ژیانی پێویستی مرۆڤیش وەك ریندەوەرێکی « رووحی » بـــە زیندەوەری « کۆمەڵایەتی » بـــەوە ئەبەسترێ .

هاریس ئەم زانستە کۆمەڵایەتی‌و رامیاری‌یانەی داناوەبە :

- نقـــە فێربوون
- رامیاری زمان
- ئابووری رامیاری

زمانیش وەك کارێکی « مەنتیقی‌یانە » خاتیمەی زانستە کۆمەلایەتیە کانە کەوا هیگلو هاریس باسیان ئەکەن .. زمان جیاوازیـــەکیش هەیە لـــە نێوان « ئەدەب » کەوا بایـــەخ ئەدات بـــەو رووە دیاری کراوانەی کە زمان دروستیان ئەکات .

لێرەدا بەشە مەوزوعیـــەکان تەواو ئەبن لـــە بەشەکەی هیگلدا کە ناوی ناوە Begriff هەروەهـــا هـــاریس ناوی ناوە « یاســـای هەســـتیاری »
Conscious System

بەلام رادەی داهاتووی زانیاری بایەخ بە مەجالی « راستی » ئەداتو ناو ئەنرێ بە « یاسای نەستیاری لە یەك بوونی بەشەکاندا » .
Unconscious System of Onganio Unity

ئەمیش بەرامبەر بەو رادەیە ئەوەستێ کـــەوا هیگل دایناوەو بە ناوی Wesen ەو سروشتیش یەك بوونێکی عوزوی‌یە وەك کارێکی هونەری وایـــە .. هەردووکیان بریتین لە چـــەند چەشـــنو چـــەند جیاوازی‌یەك .. بەلام بە گونجاندن سروشتیش لـــە پێش هونەرەوە دێ چونکە سروشت شێوەی « مادە » دیاری ئەکات .

لەم روانگەیەوە بە « دیالیکتیکی ماتریالیزمانە » Dialectical Materialism پەرەی سەندووە

هاریس هەمان رای هیگلی هەبووە لـە بارەی پەرەسەندنی هەرسێ بابەتە سەرەکیەکە کەوا پێك هاتوون لە :

ماتماتیك‌و فیزیك‌و مێژووی سروشتی کـــەوا بریتیە لە کیمیاو زانستی زەمین‌و کشتوکاڵو ئاژەڵو ئەمجا پزیشکی‌و هونەرە چاکەکان Useful Arts .

ئەمەش جیاوازی دیاری کردنێکـــە لە نیوان بابـــەتکردنەکانی هاریس‌و هیگڵو بیکۆن دەربارەی هونەرە جوانەکان :

هاریس	هیگل	بیکۆن
٦٤ B هونەر	هونەرە جوانەکان	هۆنراوە
٦٥ X11 هونەرە جوانەکان		
a هونەری خانووکاری	١ـ هونەری خانووکاری	A چیرۆك پاڵەوانێتی (داستانی)
b هونەری پەیکەرتاشی	٢ـ هونەری پەیکەرتاشی	B دراما
c وێنەکێشانی زەیتی	٣ـ وێنەکێشانی زەیتی	C وەرگرتن‌و ئەفسانە .. هتد
d چاپەمەنی بەردی		
e وێنە		
f مۆسیقا	٤ـ مۆسیقا	
٦٦ X11 هۆنراوە	٥ـ هۆنراوە	
٦٩ X پەخشان‌و ئەدەب چیرۆك		

که ئەبینین بیکۆن « مۆسیقا » و « هونەری خانوو » دائەنێ بە بەشە بچووکەکانی Subclasses « ماتماتیك » . هەروەها هەموو هونەرە جوانەکان لە ژێر فەلسەفەدا دائەنێ . لێرەدا ئێمە ئەزانین کەوا هاریس دابەش‌کردنەکانی خۆی لە کوێ‌هێناوە .

لە بارەی هونەرەوە ئەبینین کەوا ـ پێشکەوتنی هیگل ـ لە هونەرێکەوە پەیدائەبێ کە زۆر نزیك‌بێ لە سروشتەوە ئەویش هونەری خانووە (architecture) تا ئەگاتە هۆنراوەو پەخشان .. ئەمیش «خاوێنترین» جۆری هونەری‌یە .. چونکە زۆر دوورە لە مادەوەو بە زۆری ئەبەسترێت بە ئەندێشەو تێ‌ڕوانینەوە .

لە پاشان ئەگەینە ڕادەی سێ‌هەم کە ئەویش (Sein) ە « یان پەیوەندی‌یە عەرەزیەکان » ە Qccidental Relations ئەمیش ئەو مەجالەیە کەوا هیچ هۆیەکی دیاری کراوی نیەو یەك بوونێکی عوزوی نیەو بۆیە پەیوەندیەکان بەستراون بە تەواوەتی بە کات‌و شوێنەوە .

ئەمە ئەمانگەیێنێتە بەشی « جوگرافیاو مێژوو بیوگرافیا یان مێژووی ژیان » .

جارێکی‌تر هاریس لەگەڵ فەلسەفەی هیگل‌دا یەك ئەگرێ لە بابەت کردنی مێژوو .

مێژوو

جوگرافیاو گەشتەکان

مێژووی شارستانیەتی

مێژووی ژیان

لە کۆتایی‌دا .. ئەتوانرێ بوترێ کەوا لیدیکەر Leidecker دەری خستووە کەوا سەری بابەتە سەرەکیەکان دەربارەی بابەت کردنی دیوی ڕێبازە نسبی یەکەی ئەبەسترێ بە ڕێبازی بابەت‌کردنی هاریس‌ەوە .. هەروەها هەردوو ڕێبازەکەی هاریس‌و دیوی زۆر لە زانستیەکان بەستوویانە بە ڕێبازی بابەت کردنەکەی فرانسیس بیکۆنەوە ..

بەڵام جرا زیانۆ بەڵگەی بە هێزی هێناوەتەوە دژی ئەم ڕاو بۆچوونە ..

بە بەڵگەی بەهێز سەلماندوویەتی ـ کەوا فەلسەفەی هیگل بە شێکی تەواو بووە لە ڕێکخستنی ئەم بەشانەو پێویستێتی بۆ « مەنتیق » لەم ڕێبازە بە پێی فەلسەفەی هیگل دروست بووە .

● ● ●